

İNSAN HAKLARI VE VATANDAŞLIK ARA DİSİPLİNİ KAZANIMLARININ GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

Yrd. Doç. Dr. Metin ELKATMIŞ¹

Öz

İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi gibi birbiriyle yakın ilgili bu kavramlar eğitim süreci içinde önemli bir öğrenme alanını oluşturur. Aynı toprak parçası içinde yaşayan bireylerin vatandaşlık bilinci içinde, insan haklarına dayalı demokratik bir toplum inşası için bahse konu kavramları bilmeleri ve yaşamaları ile mümkündür. Bu araştırmanın amacı da ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin, insan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarını gerçekleştirme düzeylerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda öğrenci görüşlerini yansıtmaları için her bir kazanıma denk düşen davranışlar oluşturularak anket uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesi amacıyla yüzde ve frekans analizlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde yer alan bilgi düzeyindeki kazanımları gerçekleştirebilirken, uygulama düzeyinde ki kazanımlarda eksiklikleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Vatandaşlık, Demokrasi, Eğitim, İlköğretim

REALIZATION LEVEL OF HUMAN RIGHTS AND CITIZENSHIP DISCIPLINE ACQUIREMENTS

Abstract

Human rights, citizenship and democracy become important learning areas in the process of education. Individuals who live in the same country in the consciousness of citizenship should know these concepts for the construction of a democratic society based on human rights. The purpose of this study is to determine levels of first stage of the primary school students' on getting to know human rights and citizenship. In this context survey method was used for the study. In this context a questionnaire was made up, in this used to reflect the views of students. For the analysis of data, percent and frequency analyses was used. The results of the study show that students have gained

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, metinelkatmis@hotmail.com

concepts relating to human rights and citizenship in the knowledge level. But also it has seen that they are not at the same level for application parts.

Key Words: Human Rights, Citizenship, Democracy, Education, Elementary Education

Giriş

İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi; bu üç kavram günümüz dünyasının üç moda konu başlığını oluşturmaktadır. Tüm dünyanın üzerinde önemle durduğu bu kavramlar başlangıçta siyaset bilimcilerin ilgi alanı olmuşsa da kavramlara yüklenen anlam ve detay nedeniyle zamanla eğitim bilimcilerinde ilgi alanına girmiştir. Evde okulda, işyerinde kısaca insanın olduğu her yerde vatandaşın, insan haklarından ve demokrasiden söz edilir hale gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu kavramlarla ilgili bilinç düzeyinin artması ile insan yaşamını kolaylaştırması ve yaşam kalitesini yükseltmesi gibi etkileri ileri sürülmektedir. Bu nedenle de eğitimin yönünün ilgili kavramlara dönmesini de beraberinde getirmiştir. Çünkü eğitimin temel amaçlarından birisi de demokratik bir toplum için hak ve özgürlüklerinin bilincinde sorumlu, etkin vatandaşlar yetiştirmektir.

Sözlük anlamı olarak vatandaş, “yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri”, vatandaşlık ise “vatandaş olma, bir vatanda doğup büyüme veya yaşamış olma durumu” (TDK, 1998: 1647) anlamında kullanılmaktadır. Vatandaşlık bilgisi ise örgütlü bir toplumda yaşayan vatandaşların, vatan üzerindeki kuruluşlarla karşılık ilişkilerini düzenleyen vatandaşlık hak ve ödevlerini, insanların birbirlerine ve topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını kapsayan öğreti dalı olarak tanımlanmaktadır (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2010: 13; Nomer, 1983: 3; Çiftçi, 2008: 107). Sosyal bir varlık olarak insan yaşadığı toplumun gereklerine ve beklentilerine cevap vermek durumundadır. Sosyal kurum ve kurullarla çerçevesi çizilen sosyal ilişkilerin asgari düzeyde biliniyor olması sağlıklı birey ve sağlıklı toplumun göstergesi olacaktır. Bu bağlamda vatandaşlık birey, devlet ve insanlar arasındaki ilişkiler bütünü içerirken vatandaşlık eğitimi ise bu ilişkilerin nasıl ve ne şekilde gerçekleşmesi gerektiğini gösteren eğitim olduğunu söyleyebiliriz.

Vatandaşlık eğitiminin içeriğini ise insan ve toplum, toplum hayatını düzenleyen kurullar, değerler, normlar, aile, hukuk, ahlak, devlet, demokrasi, demokratik hayat ve insan hak ve özgürlükleri gibi konu ve kavramlar gelmektedir (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2010: 14; Dilek, 2005:1; Çiftçi, 2008:107). Bu çerçevede vatandaşlık eğitiminde kullanılan

demokrasi, vatandaş ve insan hakları kavramlarının birbirleriyle yakın ilgili ve ilişkili konu ve kavramlar olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan hakları ise vatandaşlıktan daha köklü bir anlamı içermektedir. İnsan hakları; tüm insanların, dil, din, ırk, cinsiyet, sosyal, kültürel ve ekonomik vb. durumları nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin, yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip oldukları; dokunulamaz ve vazgeçilemez hakların tümüdür (Tanör, 1994: 14; Uygun 1996, Kocaoğlu 1997; Donnelley, 1995: 22; Duman, Yavuz ve Karakaya, 2010: 77). Vatandaşlıkta olduğu gibi insan hakları da temelinde kişinin hak, özgürlük, ödev, yetki ve sorumluluklarını içine alan hukuk terminolojisinin baskın olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki toplumsal düzeni sağlamada ve korumada ahlaki ve hukuki sigorta işlevi görmektedir. Ayrıca bu kavramlar bireye toplumsal hayatta haklarının yanı sıra insanca bir yaşam için zorunlu olan temel unsurları içermektedir. Bu yönüyle insan hakları hayatın her anında yaşanan canlı, somut ve pratiği olan bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Demirtaş’da (2008) hak ve özgürlüklerin kullanıldıkları ölçüde anlamlı olduğunu ve bunların insan onuruna yakışır biçimde kullanabilen bireyler elinde gelişeceğini söyler. Buda akla şüphesiz insan hakları eğitime duyulan ihtiyacı getirmektedir. Bu yönüyle de eğitimin her tür ve kademesinde yer bulmaktadır.

İnsan hakları eğitimi bireyin haklarını, özgürlüklerini, ödev, yetki ve sorumluluklarını bilgi, bilinç ve eylem düzeyinde yerleştirmeyi amaçlayan eğitim etkinliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Kavramsal olarak 1948 Evrensel Beyannamesi ile dünya gündeminde önemli bir yer bulan insan hakları, 1990’lı yıllardan sonrada eğitimi önemsenir olmuştur. Yapılan pek çok antlaşma ve sözleşmeler ile eğitimin her tür ve kademesinde yer alması, programların bu amacı gerçekleştirecek biçimde düzenlenmesi, ulusal ve uluslararası hukukun bir gereği haline gelmiştir (Gülmez, 2001:331). Buda bize insan hakları eğitimi ile fazlaca ilgilenilmesini gerektiren ulusal ve uluslararası önemli gelişmelerin olduğunu göstermektedir.

Vatandaşlık ve insan hakları ile yakın ilişkisi olan bir diğer kavram ise demokrasidir. Çıkış noktası olarak yönetim bilimine ait bir terminoloji olsa da demokrasi, günümüzde anlam genişlemesi yoluyla geniş bir kullanım alanı bulmuştur. En genel anlamıyla “vatandaşların egemenliğini” ifade eden demokrasiyi tanımlama çalışmalarında; yönetim biçimi, yaşam biçimi ve insan hakları boyutu olmak üzere üç ayrı bakış açısından söz edilmektedir (Yeşil,

2002: 3). O halde demokrasi sadece yönetimle sınırlandırılmaz; ailede, okulda, işte kısacası insanın olduğu her yerde yaşama alanı bulur.

Toplum ve insan yaşamının pratiği içinde demokrasi; hak, özgürlük, eşitlik, adalet, katılma, hoşgörü ve uzlaşma gibi hukuki değerler ile yaşam biçimi ve tarzıdır. Demokrasiyi anlamak, içselleştirmek, davranış ve yaşam tarzı edinmek ise demokrasi kültürü olarak ifade edilebilir. Demokrasinin yaşatılması ve geliştirilmesinde de söz konusu kültürün toplumun tüm bireylerince bilinmesini gerektirir. Şüphesiz bu bilgi, bilinç ve davranış ediniminin yolu da eğitimden geçmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de de insan haklarına dayalı demokratik bir toplum inşası için eğitime yatırım yapılmıştır. Bu doğrultuda ilköğretimin ilk yıllarından itibaren vatandaşlık bağımsız bir ders olarak uzun yıllar eğitim programlarında yer almıştır. 1924 yılı eğitim programlarında “Malumat-ı Vataniye, 1926 ve 1936 tarihli ilköğretim Müfredat Programında Yurt Bilgisi, 1948 müfredat programında Yurttaşlık Bilgisi olarak değişik adlarda yer alan ders 1968’den 2005 yılına kadar Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içerisine serpiştirilmiştir. Demokrasi ve insan haklarının ise disiplinlerarası bir konu olarak zaman zaman programlarda yer aldığını söyleyebiliriz.

2005–2006 yılında uygulamaya giren yeni eğitim programında ise “insan hakları ve vatandaşlık” adı altında ara disiplin olarak yer almaktadır. Buna göre söz konusu alan diğer tüm derslerle bağlantı kurularak verilmesi esasına dayanmaktadır. Bu durum yukarıda tanımlamaları yapılan üç kavramın özelliğini de yansıtmaktadır. Zira üç kavramda özünde çok boyutlu, pek çok disiplinden etkilenen dolayısıyla disiplinlerarası bir olgu oluşudur. Buradan hareketle, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin farklı disiplinlerle ilgili olduğunu dolayısıyla bir tek dersin içerisinde değil, disiplinlerarası geniş bir dağılımla öğretiminin yapılması uygun bir yaklaşım olacaktır. Bu durum insan hakları vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin programlarda nasıl yer alacağına ilişkin eğitim bilimcilerin görüşleriyle de örtüşmektedir. Zira onlara göre bu kavramların doğası disiplinler arası yaklaşımı gerektirdiğinden eğitiminin de tek bir alanla sınırlamayıp çok boyutlu bir yaklaşımla farklı dersler içerisinde verilmesinin uygun olduğu şeklinde yorumlanır (Paykoç, 2005: 106; Gemalmaz, 1988: 15; Magendzo, 1994: 256; Tibbitts, 2002: 163; Alkın, 2007: 56; Eurydice, 2005: 17). Ancak şunu da belirtmek gerek ki, bu uygulama ilköğretim düzeyi için uygun görülmektedir. Bu durum dünyadaki uygulamalarla da örtüşmektedir. Zira uygulamalar,

vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimi başlıklarıyla yapılmaktadır. Örneğin söz konusu ders İngiltere ve Polonya’da vatandaşlık Portekiz’de ise insan hakları adıyla karşımıza çıkmakta. Ültanır’a göre de (2005: 145) Avrupa’da demokrasi ve insan hakları konularını öne alan dersler programlarda daha çok Değer ve Normlar ya da Din Dersleri adıyla işlenmektedir.

Elkatmış (2007: 205-206) tarafından yapılan İngiltere ve Türkiye’deki ilköğretim birinci kademedeki insan hakları eğitimlerinin karşılaştırılması başlıklı doktora çalışmasında her iki ülkede de var olan vatandaşlık dersleri içinde konu dağılımlarının insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi disiplinlerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Durumu yansıtan örnek aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 Kazanımların Dayandığı Konu Alanlarının Karşılaştırılması

Disiplinler	İngiltere’de Vatandaşlık Eğitimi (Seçmeli)	Türkiye’de İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplini
İnsan Hakları	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Temel insan hakları, ✓ Mülkiyet hakkı, ✓ Sorumluluk, ✓ Dürüstlük, ✓ İşbirliği, ✓ Öz denetim, ✓ Güven, ✓ Tartışma kültürü, ✓ Sabır, ✓ Farklılıklara saygı, ✓ Hoşgörü, ✓ Adalet 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yaşam hakkı, ✓ Sağlık hakkı, ✓ Eğitim hakkı, ✓ Dilekçe hakkı, ✓ Seçme ve seçilme hakkı, ✓ Çocuk hakları, ✓ Çevre hakkı, ✓ Çalışma hakkı, ✓ Mülkiyet ve miras hakkı, ✓ Tüketici hakkı ✓ Düşünce ve ifade özgürlüğü, ✓ Din ve vicdan özgürlüğü ✓ Sorumluluk, ✓ Öz denetim, ✓ Tartışma kültürü, ✓ Farklılıklara saygı
Demokrasi	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demokrasi, ✓ Yerel demokrasi, ✓ Yerel meclisin rolleri, ✓ Yerel ve merkezi yönetim arasındaki farklılıklar, ✓ Başkan ve temsilcilerinin görevleri, ✓ Seçme, ✓ Karar verme beceresi geliştirme, ✓ İletişim becerisi, ✓ Eşitlik, ✓ Dayanışma ✓ İşbirliği 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demokrasi bilinci, ✓ Özgürlük, ✓ Eşitlik, ✓ Uzlaşma kültürü, ✓ Dayanışma, ✓ İşbirliği ✓ Yerel ve merkezi yönetim
Vatandaşlık	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sivil toplum örgütleri, ✓ Hukuk kuralları, ✓ Anayasa ve bunların demokraside nasıl yapıldığı 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vatandaşlık bilinci, ✓ Hukuk kuralları, ✓ Anayasa, ✓ Aile kavramı ✓ Aile içi demokrasi, ✓ Sivil toplum örgütleri,

Tablo 1’de de görüldüğü gibi İngiltere’de ulusal programda “PSHE ve vatandaşlık” adıyla, seçmeli ders olarak yer alırken (Alkın, 2007:132) Türkiye’de 2004 itibariyle “insan hakları ve vatandaşlık” başlığı altında “ara disiplin” olarak yer almaktadır. Programların ön gördüğü kazanımların konu dağılımları ise insan hakları başta olmak üzere demokrasi ve vatandaşlık eksenine üzerine kurgulandığını söyleyebiliriz.

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin, insan hakları ve vatandaşlık ara disiplini için belirlenen kazanımların gerçekleştirme düzeylerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayadığı konu alanlarından insan hakları kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi nedir?
2. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayadığı konu alanlarından vatandaşlık kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi nedir?
3. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayadığı konu alanlarından demokrasi kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi nedir?

Yöntem

Bu çalışmada öğrenci görüşlerini yansıtmak üzere alan araştırması yapılmıştır. Bu yöntem olayları ve olguları kendi doğal şartları dahilinde inceleme esasına dayanır. Araştırmada “tarama modeli” kullanılmıştır. Tarama modeli, var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, bilinmek istenen şeyin gözlenip belirlenebilmesidir (Karasar, 1999: 77).

Araştırmanın evrenini, 2010–2011 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Orta Anadolu’da bulunan bir il merkezi ile ilçe merkezlerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem ise, üçü il merkezinden onaltısı da ilçe merkezlerinden olmak üzere toplam ondokuz ilköğretim okulundan 5. sınıf düzeyinde seçkisiz olarak belirlenen birer şubedeki öğrencilerden oluşmaktadır. Buna göre örnekleme alınan toplam 621 öğrencinin %49,3’ü kız, %50,7’si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrenci dağılımında %17,4’ü merkez ve merkeze bağlı ilçe okullarında öğrenim görmekteyken, %82,6’sı ilçe okullarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeğin geliştirme çalışmaları birkaç adımdan oluşmaktadır. Öncelikle anketi oluşturmak için araştırmacı tarafından ilgili literatür ayrıntılı olarak taranmıştır. Daha sonra ilköğretim birinci kademedeki uygulanmakta olan insan hakları ve vatandaşlık ara disiplini için belirlenen kazanım ifadeleri tespit edilmiştir. Kazanımların yöneldiği üç temel alan, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi olarak kendi içinde gruplandırılmıştır. Buna göre, öğretim programında yer alan toplam 55 kazanım ifadesinin davranışsal açılımı öğretmen ve insan hakları eğitimi alanında çalışan akademisyenlerle oluşturulmuştur.

Ölçekte yer alan bazı kazanımlar ve davranışsal ifadeleri şunlardır;

Kazanımlar	Davranışlar
Hak ve özgürlüklerin paylaşılması gerektiğinin farkına varır.	Evimizde müzik dinlerken ailemi ve komşularımı rahatsız etmeden dinlemeye özen gösteririm.
Haklarını korumanın önemini açıklar.	Bana ait olan şeyleri kimsenin benden izinsiz almasına müsaade etmediğim gibi bende kimsenin eşyasına izinsiz dokunmam.
BM' in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin varlığından haberdar olur.	Çocuk hakları sözleşmesi yeniden yazılacak olsaydı yeni haklar ilave edilmesi için çabalarım.
İnsan haklarını içeren metinleri okuyup tartışır.	İnsan hakları ihlallerini içeren belli başlı tarihi olayları yazarak derste arkadaşlarıma okurum.

Geliştirilen ölçek 3'lü likert tipindedir. Ölçekte Her zaman, Bazen ve Hiçbir zaman seçeneklerine yer verilmiştir. Geliştirilmiş olan bilgi toplama aracıyla, öğrencilerin uygulanmakta olan kazanımları gerçekleştirme düzeyini belirlemek amacıyla, öğretim yılı sonunda ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmanın bu yönü, programda yer alan insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarının değerlendirilmesine dönük bir durum belirleme çalışması niteliğindedir. Kazanımları gerçekleştirme düzeyi için ölçüt %75 olarak kabul edilmiştir.

Hazırlanan ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçekteki soru sayısı fazlalığı nedeniyle ölçek üç eşdeğer gruba bölünmüş ve ilköğretim 5. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Geçerlilik ve Güvenirlik çalışmalarında SPSS 11,5 paket programı kullanılmıştır. Anketin güvenirliği için Cronbach Alfa katsayısına bakılmıştır. Buna ilişkin olarak ilk grupta $\alpha = .79$; ikinci grupta $\alpha = .90$ ve üçüncü grupta da $\alpha = .86$ olarak tespit edilmiştir. Elde edilen verilere ilişkin güvenirlik sonuçlarına bakıldığında ölçeğin oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin yapı geçerliliği için ise, faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde, uygulanan ölçeklerin tek boyutlu olduğu ve .30'un altında veri olmadığı görülmektedir. Her üç grup ölçekte de en alt düzeydeki maddeler .70 değerine sahiptir. Bu durum ölçeğin yapı

geçerliğine sahip olduğunun göstergesi olarak varsayılmaktadır. Öğrencilerin insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarını gerçekleştirme düzeylerine ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla her bir madde için yüzde ve frekans değerlerine bakılmıştır.

Bulgular

Alt Problemlere İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarının dayandığı insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi konu alanları bakımından öğrenci davranışlarının tek tek analizi yapılarak araştırma anlamlı kılınmaya çalışılmıştır.

1. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayandığı konu alanlarından **insan hakları** kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi;

Tablo 2. Öğrencilerin İnsan Hakları Kazanımlarını Gerçekleştirme Düzeylerine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

Sıra No	İnsan Hakları Kazanımlarına Karşılık Gelen Davranış İfadeleri	Her Zaman		Bazen		Hiçbir Zaman		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%
1	Evimizde müzik dinlerken ailemi ve komşularımı rahatsız etmeden dinlemeye özen gösteririm.	515	83	89	14	16	3	620	100
2	Bana ait olan şeyleri kimsenin benden izinsiz almasına müsaade etmediğim gibi bende kimsenin eşyasına izinsiz dokunmam.	505	82	104	17	10	1	619	100
3	Çocuk hakları sözleşmesi yeniden yazılacak olsaydı yeni haklar ilave edilmesi için çabalırdım.	378	61	199	32	40	7	617	100
4	İnsan hakları ihlallerini içeren belli başlı tarihi olayları yazarak derste arkadaşlarıma okurum.	193	31	299	49	122	20	614	100
5	Kadın erkek eşitliği, seçme ve seçilme hakkı gibi bugün sahip olduğumuz hak ve özgürlükleri Atatürk inkılapları sayesinde kazandığımızı bilir onları korur ve gelişmesi için çabalarım.	485	78	107	17	28	5	620	100
6	Kadınların şiddete daha çok maruz kaldıklarını belgeleyen haber ve istatistikleri raporlaştırarak sınıfta tartışırım.	155	25	276	45	180	30	611	100
7	Sınıf içinde kız ve erkek ayrımı yapılmadan herkesin seçme ve seçilme hakkı olduğunu savunurum.	488	79	90	15	37	6	615	100
8	Bir konuda araştırma yaparken yararlandığım kaynakların ismini ödevimin arkasına eklerim.	271	44	270	44	73	12	614	100
9	Benim gibi ya da benden küçük çocukların zor şartlar altında (dilencilik, ayakkabı boyacılığı) çalıştırılmasına karşıyım.	533	87	56	9	26	4	615	100
10	Ülkemizin sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginliklerini koruyup, gelecek kuşaklara aktarmak için çalışırım.	409	66	167	27	43	7	619	100
11	Kardeşimin ödevine yardım etmem gerektiğinde yanlış yapacağı korkusuyla yardımı reddetmem.	379	65	109	18	103	17	591	100
12	Görünüşleri farklı diye hiçbir arkadaşımı dışlamam.	468	76	104	17	41	7	613	100
13	Farklı din ve inançlara sahip arkadaşlarımla birlikte olmaktan hiçbir zaman endişe duymam.	408	66	154	25	57	9	619	100
14	Alkol ve sigara gibi kötü alışkanlıkların, sağlığıma zarar verdiği için kullanmam, kullananları da ikaz ederim.	546	88	54	9	18	3	618	100
15	Haftalık harçlıklarımı ihtiyaçlarım doğrultusunda harcarım.	382	62	205	34	24	4	611	100
16	Sağlığımı koruyabilmek için beslenmeme dikkat ederim.	513	84	84	14	15	2	612	100
17	Yaşama hakkının önemini belirten bir yazıyı sınıf panosuna asmak isterim.	430	70	136	22	47	8	613	100
18	Farklı görüş ve düşüncelerle sorunlarıma daha kolay çözüm bulduğumu arkadaşlarıma söylerim.	372	61	200	33	37	6	609	100
19	Okulumuza istek ve temenni kutusu konması için okul yönetimine dilekçeyle müracaat ederim	234	38	200	33	179	29	613	100
20	Sınıf başkanlığı ya da okul meclisi başkanlıklarına aday olmaktan kıvanç duyarım.	427	70	137	22	47	8	611	100
21	Okul kantini görevlisinin kirli elbise ve kirli ellerle satış yapmasının doğru olmadığını söylerim.	442	73	110	18	54	9	606	100
22	Ayıplı bir malın reklamının yayınlanması durumunda yasal yollara başvururum.	288	47	182	30	139	23	609	100
23	Annemi, aldığı ürünlerin son kullanma tarihine bakıp ta alması için ikaz ederim.	448	73	125	21	37	6	610	100
24	Çevre kirliliğini gösteren gazete ve dergi kupürlerini okul panosuna asarım.	302	49	212	35	98	16	612	100
25	Sınıf başkanlığı ve okul meclisi seçimlerine katılmak için çabalarım.	413	67	158	26	47	7	618	100
26	İnsan hakları ile ilgili güncel olayları ajanda ya da günlüğüme not ederim.	243	39	223	36	151	25	617	100

Tablo 2 incelendiğinde, 1 numaralı davranışa karşılık gelen “Hak ve özgürlüklerin paylaşılması gerektiğinin farkına varır”, 2 numaralı davranışa karşılık gelen “Haklarını korumanın önemini açıklar”, 5 numaralı davranışa karşılık gelen “Atatürk inkılâplarının, insan haklarının ülkemizde gelişimi için önemli olduğunu fark eder”, 7 numaralı davranışa karşılık gelen “Kadın ve erkeklerin Cumhuriyetle birlikte yeni haklar elde ettiğini bilir”, 9 numaralı davranışa karşılık gelen “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin önemini kavrar”, 12 numaralı davranışa karşılık gelen “Her insanın saygıyı hak ettiği bilincini taşır”, 14 numaralı davranışa karşılık gelen “Yaşam ve eğitim hakkına zarar verecek kötü alışkanlıklardan uzak durması gerektiğini bilir”, 16 numaralı davranışa karşılık gelen “Sağlık hakkının olduğunu bilir” kazanım ifadelerinin belirlenen davranışlara doğrultusunda öğrencilerin %75 ve üzeri değerlerde her zaman katıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu kazanımların öğrenciler tarafından gerçekleştirilebildiği ve programda yer almasının uygun olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Buna karşılık 3 numaralı davranışa karşılık gelen “BM’ in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin varlığından haberdar olur”, 10 numaralı davranışa karşılık gelen “Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir”, 11 numaralı davranışa karşılık gelen “Dinleme ve fikirlerini savunma gibi zihinsel becerileri gerçekleştirir”, 13 numaralı davranışa karşılık gelen “Farklılıkları insanlığın kültürel zenginliği olarak görür”, 15 numaralı davranışa karşılık gelen “Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder”, 17 numaralı davranışa karşılık gelen “Yaşama hakkının kutsallığını fark eder ve bu hakkın önemine uygun davranışlar gösterir”, 18 numaralı davranışa karşılık gelen “Demokrasinin insan hakları için vazgeçilmez bir değer taşıdığını takdir eder”, 20 numaralı davranışa karşılık gelen “Okuldaki karar verme süreçlerine katılır”, 21 numaralı davranışa karşılık gelen “Tüketici olarak haklarını bilir ve kullanır”, 23 numaralı davranışa karşılık gelen “Aldığı ürünlerin son kullanma tarihine dikkat etmenin bir tüketici hakkı olduğunu fark eder”, 25 numaralı davranışa karşılık gelen “Seçme hakkının önemini bilir ve bu hakkını gerektiği yerde kullanır” kazanım ifadelerine karşılık gelen davranışlara öğrencilerin %60 ve üzeri değerlerde her zaman katıldıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla bu kazanımlarında ölçüte uygun olmamakla birlikte öğrencilerin çoğunluğu tarafından gerçekleştirilebildiği ancak üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiği şeklinde yorumlayabiliriz.

Tabloda ortaya çıkan bir diğer sonuç ise 4 numaralı davranış karşılık gelen “İnsan haklarını içeren metinleri okuyup tartışır” %49, 6 numaralı davranışa karşılık gelen “İnsan hakları ile ilgili istatistik verilerinden faydalanmasını bilir” %45, 8 numaralı davranışa karşılık gelen “Bilimsel çalışmalara ve çalışmaları yapan kişilere saygı duyar” %44 bazen, 19 numaralı davranışa karşılık gelen “Dilekçe hakkının olduğunu bilir ve bu hakkını karşılaştığı sorunları çözmede kullanır”, %38, 22 numaralı davranışa karşılık gelen “Tüketici olarak hakları ihlâl edildiğinde yasal yollardan haklarını arar” %47, 24 numaralı davranışa karşılık gelen “Çevre haklarının varlığını bilir” %49, 26 numaralı davranışa karşılık gelen “Yazılı ve görsel basın kaynaklarından elde ettiği materyali insan hakları ile ilgili çalışmalarda kullanır” %39 her zaman gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki seçeneğe ilişkin görüşleri birlikte düşündüğümüzde öğrencilerin %50 ve altı değerlerde söz konusu davranışları bazen ve her zaman gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak bu durumun ilgili kazanımlar açısından yetersiz olduğu, programdan çıkarılmasını ya da yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğini ifade edebiliriz.

Buna göre yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, farklılıklara saygı, kadın erkek eşitliği gibi kimi hak ve özgürlükleri içeren kazanımları öğrencilerin gerçekleştirebildikleri söylenebilir. Buna karşılık araştırma ölçütüne (%75) uygun olmamakla birlikte öğrencilerin çocuk haklarından, ortak mirastan, özgüven, farklı düşünce ve inançlara saygı, düşünce ve ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı ile bilinçli bir tüketici olma konularında yüksek düzeyde gerçekleştirebildiklerini de ifade edebiliriz. İnsan hakları ihlallerine duyarlılığı, hak bilinci, etkin ve sorumlu birey olma gibi bilgi ve becerilerde ise öğrencilerin yetersiz oldukları şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla programda yer alan insan hakları kazanımlarının öğrenciler tarafından gerçekleştirilebildiği ve öğrenci düzeyine uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak daha etkin bir program için kazanım ifadelerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

2. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayandığı konu alanlarından **vatandaşlık** kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi;

Tablo 3. Öğrencilerin Vatandaşlık Kazanımlarını Gerçekleştirme Düzeylerine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

Sıra No	Vatandaşlık Kazanımlarına Karşılık Gelen Davranış İfadeleri	Her Zaman		Bazen		Hiçbir Zaman		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%
1	Herkesin ortak kullandığı (otobüs koltukları, telefon ankesörleri vb) kamu mallarını daha dikkatli kullanır ve korurum.	511	83	91	15	12	2	614	100
2	Saçlarımı taramak, dişlerimi fırçalamak ve odamı düzenlemek için kendime boş zaman yaratırım.	404	66	194	31	17	3	615	100
3	Akvaryumumuza belli aralıklarla yem verir bakımını yaparım.	282	50	65	12	212	38	559	100
4	Grup çalışmalarına aktif biçimde katılır, üzerime düşen görevi de yerine getirmek için çalışırım.	506	83	97	16	9	1	612	100
5	Öğrenci indiriminden yararlanabilmek için pasomu otobüs şoförüne her zaman gösteririm.	256	44	135	23	196	33	587	100
6	Okulda kurallara uyduğum gibi, okul dışındaki yaşantımızı düzenleyen kurallara da uyarım.	461	75	133	21	22	4	616	100
7	Can güvenliğimiz için emniyet kemerini arabamıza her binişimde takar ve herkesinde takması gerektiğini söylerim..	376	61	204	33	38	6	618	100
8	Aileme, arkadaşlarıma ve herkese yardım eder ve işbirliği yaparım	474	77	129	21	12	2	615	100
9	Anne ve babam bir arada olmasaydı bugünkü gibi mutlu ve huzurlu olamazdım.	519	85	46	7	48	8	613	100
10	İlerde seçeceğim mesleğimi ailemle birlikte belirler, onların görüşlerine de saygı duyarım.	514	84	82	13	17	3	613	100
11	Kızılay kulübü ile doğal afetlerde zarar gören insanlar için okulumuzda yardım kampanyası başlatırım.	304	49	191	31	120	20	615	100
12	Okulumuzda bulunan kulüp ve derneklerin, yoksul ve özürli çocuklar yararına bir yardım kampanyası başlatılması için çalışırım.	373	61	163	27	77	12	613	100
13	Mahallemizde bulunan parka ağaç dikmek için gelen, dernek, vakıf gibi sivil toplum gönüllülerine yardım ederim.	406	66	152	25	52	9	610	100
14	Okul kantininin de fiş ve fatura vermesi gerektiğini okul yönetimine bildirim.	267	44	157	26	188	31	612	100
15	Pikniğe gittiğimizde çöplerimizi çöp bidonlarına atarım.	524	85	79	13	12	2	616	100

Tablo 3’de yer alan vatandaşlık konu alanına karşılık gelen davranış ifadeleri incelendiğinde ise 1 numaralı davranışa karşılık gelen “Vatandaş olmanın anlamını kavrar”, 4 numaralı davranışa karşılık gelen “Grup çalışmalarında sorumluluk üstlenir ve bu sorumlulukları yerine getirmek için çaba harcar”, 6 numaralı davranışa karşılık gelen “Oyun oynarken kurallara uymanın insan haklarına uygun bir davranış olduğunu bilir”, 8 numaralı davranışa karşılık gelen “İşbirliği yapmayı sever ve işbirliği için olanaklar sağlar”, 9 numaralı davranışa karşılık gelen “Aile kavramının önemini fark eder”, 10 numaralı davranışa karşılık gelen “Aile içinde demokratik bir ortamın oluşmasının önemli olduğunu bilir”, 15 numaralı

davranışa karşılık gelen “Çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu bilincine uygun davranışlar gösterir” kazanım ifadelerinin belirlenen davranışlar doğrultusunda öğrencilerin %75 ve üzeri değerlerde her zaman gerçekleştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu kazanımların öğrenciler tarafından gerçekleştirilebildiği ve programda yer almasının uygun olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3’de öğrencilerin 2 numaralı davranışa karşılık gelen “Özgür ve özerk birey olmanın önemini kavrar”, 7 numaralı davranışa karşılık gelen “Trafik kurallarına uymanın bir vatandaşlık görevi olduğunu bilir”, 12 numaralı davranışa karşılık gelen “Sivil toplum kavramının önemini kavrar”, 13 numaralı davranışa karşılık gelen “Yakın çevresindeki sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin farkında olur”, kazanım ifadelerine karşılık gelen davranışlara öğrencilerin %60 ve üzeri değerlerde her zaman katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu kazanımlarında ölçüte uygun olmamakla birlikte öğrencilerin çoğunluğu tarafından kazanıldığını ancak üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Yine tablo 3’e göre 3 numaralı davranışa karşılık gelen “Sorumluluklarını evde ve okulda yerine getirir” %50, 5 numaralı davranışa karşılık gelen “Hukuk kurallarının toplumsal yaşamı kolaylaştıran bir değerler sistemi olduğunu kabul eder” %44, 11 numaralı davranışa karşılık gelen “Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının yasal olduğunu bilir” %49, 14 numaralı davranış karşılık gelen “Vergi vermenin bir vatandaşlık hakkı olduğunu bilir” kazanım ifadelerine karşılık gelen davranışlara öğrencilerin %50 ve altı değerlerde, en yüksek, her zaman katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durumun ilgili kazanımlar açısından yetersiz olduğu, programdan çıkarılmasını ya da yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğini ifade edebiliriz.

Buna göre vatandaşlık bilinci, hukuk kuralları, anayasa, aile kavramı, aile içi demokrasi gibi konuların öğrenciler tarafından %75 ve üzeri değerlerde kazanıldığı görülmektedir. Buna karşılık ölçüte (%75) uygun olmamakla birlikte öğrencilerin özgür birey olma, sorumluluk bilinci, sivil toplum örgütleri ile örgütlenme özgürlüğü gibi konuları da yüksek düzeyde gerçekleştirebildikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu bulgular doğrultusunda araştırma kapsamındaki ilköğretim öğrencilerinde vatandaşlık bilincinin oluştuğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak “Öğrenci indiriminden yararlanabilmek için pasomu otobüs şoförüne her zaman gösteririm” toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk kurallarına ilişkin hareket tarzını

yoklayan davranış ifadesinin yeterince benimsenmediği görülmektedir. “Kızılay kulübü ile doğal afetlerde zarar gören insanlar için okulumuzda yardım kampanyası başlatırım” ifadesi ile “Okul kantininin de fiş ve fatura vermesi gerektiğini okul yönetimine bildirim” davranışlarıyla da görev ve sorumluluklarının bilincinde etkili bir yurttaş olma konusundaki davranışların içselleşmediği sonucu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu davranışlara karşılık gelen kazanım ifadelerinin de yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir diyebiliriz.

3. İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının dayandığı konu alanlarından **demokrasi** kazanımlarını ilköğretim öğrencilerinin gerçekleştirme düzeyi;

Tablo 4. Öğrencilerin Demokrasi Kazanımlarını Gerçekleştirme Düzeylerine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

Sıra No	Demokrasi Kazanımlarına Karşılık Gelen Davranış İfadeleri	Her Zaman		Bazen		Hiçbir Zaman		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%
1	Okul faaliyetleri ile ilgili konularda alınacak kararlara tüm öğrencilerinde katılabilmesi için istek ve şikayet kutusu yapılmasını okul yönetimine bildiririm.	227	37	231	38	153	25	611	100
2	Yaptığım hatalı bir davranışı kardeşimin anne ve babama söylemesinden dolayı onunla tartışıp kavga etmem.	360	60	182	30	61	10	603	100
3	Arkadaşımın benden izinsiz çantamı karıştırarak eşyalarımı kullanmasından hoşlanmadığımı ve bunu bir daha yapmaması gerektiğini kendisine söylerim.	512	83	82	13	25	4	619	100
4	Haberim olmadan çantamdan kitabımı alan arkadaşşıma kırıncı ve kaba davranmadan izin alması gerektiğini söylerim.	395	64	180	29	45	7	620	100
5	Benden küçüklerle ve özürlü olan arkadaşlarımla asla alay etmediğim gibi onlara her zaman yardım ederim	533	86	72	12	15	2	620	100
6	Kendi kendime eğlenmek yerine arkadaşlarımla veya ailemle birlikte oynanan oyunları tercih ederim.	474	77	123	20	20	3	617	100
7	Ülkemizde demokrasi ve ilkelerinin gelişmesi için seçme ve seçilme hakkını büyük bir titizlikle kullanmak isterim.	442	72	148	24	23	4	613	100
8	Benim gibi düşünmeyen arkadaşlarıma kızmam ve suçlamam.	457	74	127	21	32	5	616	100
9	Arkadaşlarımla farklı düşünce ve inanışlarını anlamaya çalışırım.	437	73	146	24	16	3	599	100
10	Okul problemlerini, okul meclislerine götürerek çözüm getirmeye çalışırım.	253	41	226	37	132	22	611	100
11	Sınıf başkanlığı ya da okul meclisi seçimlerine aday olduğum zaman reklam yapar, destek toplantıları düzenlerim.	286	47	208	34	117	19	611	100
12	Eğitim, sağlık, güvenlik gibi kamu hizmetlerini merkezi yönetim üstlenir.	417	68	156	26	39	6	612	100
13	Aileme yerel yönetimlerin kamu görevi olarak sadece temizlik, su, kanalizasyon, esnaf denetimi gibi hizmetlerle sınırlı olmadığını söylerim.	315	52	197	32	96	16	608	100
14	İzci kamplarına katılma konusunu okul meclisine ve yetkililere bildirmek için çabalarım.	298	48	190	31	126	21	614	100

Tablo 4 incelendiğinde 3 numaralı davranışa karşılık gelen “Çatışmaları şiddete başvurmadan çözebilme becerisi gösterir”, 5 numaralı davranışa karşılık gelen “Arkadaşlarının fiziksel ve kişisel özelliklerine saygı duyar”, 6 numaralı davranışa karşılık gelen “Dayanışmanın önemini kavrar” kazanım ifadelerinin belirlenen davranışlar doğrultusunda öğrencilerin %75 ve üzeri değerlerde her zaman gerçekleştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu kazanımların öğrenciler tarafından gerçekleştirilebildiği ve programda yer almasının uygun olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4’de ortaya çıkan bir diğer sonuç ise; 2 numaralı davranışa karşılık gelen “Kendisinin ve başkalarının hata yapabileceğini ve bunun normal olduğunu kabul eder”, 4 numaralı davranışa karşılık gelen “Ön yargı, ayrımcılık ve çatışmanın olumsuzluklarını bilir”, 7 numaralı davranışa karşılık gelen “Demokrasi ve ilkelerinin önemini kavrar”, 8 numaralı davranışa karşılık gelen “Uzlaşmanın etik bir değer olduğunu bilir”, 9 numaralı davranışa karşılık gelen “İnsanların inançlarına saygı duyar”, 12 numaralı davranışa karşılık gelen “Merkezi yönetimin hangi birimlerden oluştuğunu bilir”, kazanım ifadelerine karşılık gelen davranışlara öğrencilerin %60 ve üzeri değerlerde her zaman katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu kazanımlarında ölçüte uygun olmamakla birlikte öğrencilerin çoğunluğu tarafından kazanıldığını ancak üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Yine tablo 4’e göre öğrencilerin 1 numaralı davranışa karşılık gelen “Okulda demokratik ortamın geliştirilmesinde katkıda bulunması gerektiğini fark eder” %38 bazen, 10 numaralı davranışa karşılık gelen “Okulda karşılaştığı sorunlara yönelik demokratik çözüm yolları üretir” %41, 11 numaralı davranışa karşılık gelen “Seçilme hakkının önemini kavrar” %47, 13 numaralı davranışa karşılık gelen “Yerel yönetimlerin hangi birimlerden oluştuğunu bilir” %52, 14 numaralı davranışa karşılık gelen “Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşamındaki önemi kavrar” %48 en yüksek bazen ve her zaman katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durumun ilgili kazanımlar açısından yetersiz olduğu, programdan çıkarılmasını ya da yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğini ifade edebiliriz.

Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin demokrasi bilinci, özgürlük, eşitlik, uzlaşma kültürü, dayanışma, işbirliği gibi kavramlara karşılık gelen davranışları %75 ve üzeri değerlerde davranışa dönüştürdüğü görülmektedir. Demokrasinin değerlerini ifade eden söz konusu bu davranışların genel anlamda öğrencilerde içselleştirilerek kazanılması oldukça

sevindiricidir. Buna karşılık devlet, yerel ve merkezi yönetim, seçme ve seçilme hakkı, farklı düşünce ve inançlara saygı, uzlaşma ve çatışma gibi kavramların çocuklarda ölçüte uygun olmamakla birlikte %60 ve üzeri değerlerde yerleştiği görülmektedir. Ancak “*okul faaliyetleri ile ilgili konularda alınacak kararlara tüm öğrencilerinde katılabilmesi için istek ve şikayet kutusu yapılmasını okul yönetimine bildiririm*” ifadesiyle demokratik ortamın gelişmesine, “*okul problemlerini, okul meclislerine götürerek çözüm getirmeye çalışırım*” ifadesiyle demokratik çözüm yolları üretmede, “*izci kamplarına katılma konusunu okul meclisine ve yetkililere bildirmek için çabalarım*” ifadesiyle demokratik çözüm yöntemleri ve karar verme süreçlerine katılmada yetersiz oldukları görülmektedir. Bu üç ifadenin dayandığı temel nokta ise etkin, katılımcı ve demokratik bilince sahip duyarlı birey özelliklerini barındırmasıdır. Dolayısıyla araştırma kapsamındaki öğrencilerin bu özellikleri %50 ve altı değerlerde gösteriyor olmaları söz konusu kazanım ifadelerinin yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. Zira demokrasi özünde bir yaşam pratiğidir. Demokrasi eğitimi ile de bireylerden bu pratiğe uygun düşen değer ve kavramlara aktif katılım amaçlandığından bu kazanımların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Yine “*sınıf başkanlığı ya da okul meclisi seçimlerine aday olduğum zaman reklam yapar, destek toplantıları düzenlerim*” ifadesiyle seçme ve seçilme kavramlarının ne anlama geldiği gibi demokratik bir eylemin nasıl gerçekleşeceğinin de henüz tam olarak farkında olmadıkları sonucu çıkmaktadır.

Demokrasi ile ilişkili olan kavram ve konular genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin demokrasinin değerleri olan “özgürlük, eşitlik, uzlaşma kültürü, hoşgörü, dayanışma ve işbirliği” gibi kavramları daha iyi anladıkları; buna karşılık devlet, yerel ve merkezi yönetim, seçme ve seçilme hakkı, farklı düşünce ve inançlara saygı, uzlaşma ve çatışma, etkin katılımcı ve demokratik bilince sahip duyarlı birey olma noktasında henüz istenilen ölçüde olmadığı görülmektedir. Bu durum alanda yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir. Zira yapılan araştırmalar insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi konuları içinde yer alan devlet, demokrasi, hukuk, insan hakları gibi soyut kavramları çocukların anlayamadıkları görülmüştür. Örneğin 5–9 yaş arasındaki çocukların siyaseti, başkan, polis, tarihi kahramanlar gibi sembolleştirerek anlamlandırmaktadırlar. İlköğretim ikinci kademe çocuğu ise devlet sistemini kurumlar ve vatandaşlık ilişkileri olarak değerlendirmektedir. On-dört yaşlarında ise millet meclisi, oy kullanma gibi seçme ve seçilme kavramlarına yönelik ilginin başladığı görülmüştür. Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda da gençlerin

barış, demokrasi, eşitlik, hoşgörü, insan hakları, ödev, özgürlük, adalet, devlet, egemenlik, kamuoyu, hukuk gibi kavramların altında yatan anlamı tam ve doğru kavrayamadıklarını göstermektedir (Çelen, 1996: 206–209; Kaymakçı, Sönmez, Merey, 2009: 386; Duruhan ve Şad, 2009: 409).

Sonuç

İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarına katılma düzeyini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın sonucu ile ilgili kenar çizgilerini çizecek olursak; öğrencilerin, insan hakları ihlallerine duyarlılık, etkin ve sorumlu birey olma, hak bilinci, özgüven, farklı düşünce ve inançlara saygı, düşünce ve ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, çocuk hakları, ortak miras ile bilinçli bir tüketici olma konusunda yeterli düzeyde bilgi ve becerilere sahip olmadıkları görülmektedir.

Vatandaşlıkla ilgili ifadelerde ise toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk kurallarına ilişkin hareket tarzının, görev ve sorumluluk bilincinin, demokrasi ile ilişkili olan kavram ve konularda ise devlet, yerel ve merkezi yönetim, seçme ve seçilme hakkı, farklı düşünce ve inançlara saygı, uzlaşma ve çatışma etkin katılımcı ve demokratik düşünceye sahip birey olma noktasında henüz istenilen ölçüde yeterli olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle programda yer alan ilgili kazanımların yeniden ele alınması ya da öğretim etkinliklerinin gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Araştırma bulgularında öne çıkan önemli bir husus ise, öğrencilerin bilgi düzeyindeki kazanımlara karşılık gelen davranış ifadelerini daha yüksek düzeyde gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bununla beraber katılımı, duyarlılığı, aktifliği ve etkinliği gerektiren yani duyuş ve davranışla ilgili kazanımlara karşılık gelen davranış ifadelerini ise daha alt düzeyde gerçekleştirebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum iki açıdan da olumsuz bir görüntü ortaya koymaktadır. Birincisi eğitim sisteminde ezber bilginin halen geçerliliğini koruduğu. İkincisi ise günümüzün insanında aranan duyarlı, sorumlu ve aktif vatandaş anlayışının oldukça gerisinde olduğumuzdur.

Çalışmaya konu olan bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir; İlköğretim düzeyinde insan hakları eğitim programının kazanımları ayrıntıdan uzak, duyarlı, tutarlı ve saygılı bir birey yetiştirmeyi amaç edinmelidir. Bu dönemde daha çok yaşamla ilgili olan, doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, farklılıklara saygı, düşüncelere saygı, hak, özgürlük, temel

demokratik değerler olan sevgi, saygı, eşitlik, katılma, uzlaşma, barış, hoşgörü, dayanışma gibi daha çok tutum ve davranış alanlarına hitap eden kazanımlar yer almalıdır.

Yaşadığımız çağda bilgi hızla değişmekte, toplumlar arası kültür etkileşiminin önü alınamaz bir yükseliş göstermektedir. Vatandaşlık, insan hakları ve demokrasiye ilişkin pek çok kavramda akışkanlık ve geçişgenlik göstermektedir. Bu nedenle söz konusu kavramlar için ortaya çıkan yenilikçiler ve değişiklikler takip edilerek programlar güncellenmelidir. Başka bir ifadeyle söz konusu alana ilişkin eğitim programı ulusal ve evrensel norm ve değerlere uygun olmalıdır.

Vatandaşlık, insan hakları ve demokrasi ile eğitim arasında sıkı bir ilişkinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Amacı ve kapsamı iyi belirlenmiş bir insan hakları ve vatandaşlık programıyla yapılacak eğitim, insan hakları bilincinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Diğer türlü bilinç, duyarlılık ve değer oluşturmaya bir anlayışla yetişecek nesiller de söz konusu kavram ve konular yer etmeyecek, uygulamalar suya yazı yazmaktan öteye geçmeyecektir.

Kaynakça

ALKIN, S. (2007). İngiltere ve Türkiye’de İlköğretim Programlarındaki Vatandaşlık Eğitiminin Karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

ÇELEN, N. (1996). *Vatandaşlık Bilgisi Anlayışının Gelişimi ve Karşılaşılan Güçlükler. Yurttaşlık ve Eğitim*. (Y. Hazırlayan Meral Çileli), Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları. 201–210.

ÇİFTÇİ, A. (2008). *Vatandaşlık Bilgisi: Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

DİLEK, D. (2005). *Vatandaşlık Bilgisi Ders Notları*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi.

DEMİRTAŞ, H. (2008). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi. *Eğitim Dergisi*, Sayı: 20. <http://www.egitim.gen.tr/site/arsiv/54-20/337-insan-haklari-ve-demokrasi-egitimi.html> adresinden 25.07.2011 tarihinde alınmıştır.

DONNELLY, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. (Çev: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), Ankara: Yetkin Yayınları.

DUMAN, T., YAVUZ N. ve KARAKAYA, N. (2010). *İnsan Hakları ve Demokrasi (Vatandaşlık Bilgisi)*. Ankara: Data Yayınları.

DURUHAN, K. ve ŞAD, S. N. (2009). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Ödev ve Hak Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi*. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu. Uşak: 404-410.

ELKATMIŞ, M. (2007). İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim Birinci Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi

EURYDICE. (2005). *Citizenship Education At School in Europe*. Belgium: Eurydice European Unit. <http://www.moec.gov.cy/programs/eurydice/publication.pdf> adresinden 25.07.2011 tarihinde alınmıştır.

GEMALMAZ, M. S. (1988). İnsan Hakları Eğitiminin Yapısal Özellikleri. *Öğretmen Dünyası*, (100), 14–15.

GÜLMEZ, M. (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

KARASAR, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KAYMAKCI, S., SÖNMEZ, Ö. F. ve MEREY, Z. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Bazı Kavramları Anlama Düzeyi*. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu. Uşak: 380-386.

KOÇAOĞLU, A. M. (1997). Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Uygulaması. *Yeni Türkiye Dergisi*, (17), 251.

MAGENDZO, A. (1994). Tensions and Dilemmas About Education in Human Rights in Democracy. *Journal of Moral Education*. (23), 3, 251–259.

NOMER, E. (1983). *Vatandaşlık Hukuku*. İstanbul: Filizkitapevi.

PAYKOÇ, F. (2005). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitiminde Neredeyiz? Öğretmen ve Öğrencilerin Gözünde Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Anket Sonuçları*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 104–110.

TANÖR, B. (1994). *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS Yayınları.

TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TİBBİTT, F. (2002) Understanding What We Do: Emerging Models For Human Rights Education. *International Review Of Education*, (48), 159–171.

UYGUN, O. (1996). Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

ÜLTANIR, Y. G. (2005). Türk Eğitim Sistemi ile Avrupa Birliği Ülkelerindeki Hümanist-Demokratik Eğitim Modelinin Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, (67): 110–152.

YEŞİL, R. (2002). *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.